

Situace češtiny: perspektiva i retrospektiva

1. Počnu vyprávěním. V památný den 6. července jsem náhodně otevřel rozhlasový přijímač uprostřed pořadu o Husových listech z Kostnice. V okamžiku jsem poznal hlas a řeč mluvčího a viděl ho v posluchárně pražské Filozofické fakulty, ve staročeském oddělení našeho ústavu, při svých návštěvách na fakultě olomoucké, při dalších setkáních. A přitom v onu chvíli můj spolužák a kolega profesor Jiří Daňhelka nebyl bohužel mezi námi živými. Technické zařízení, které nám jeho řeč uchovalo, je jistě podivuhodná vymoženost – ale mnohem podivuhodnějším jevem je lidská řeč, tak těsně srostlá s každým člověkem a pro něj jedinečně charakteristická – ta nejenže jednotlivce identifikuje, ale i mnohostranně charakterizuje a má sílu evokovat u druhých jeho osobnost, spolu se všemi s ním spojenými zážitky a okolnostmi. Hovořím zde o tom nejen proto, abych u vás vyvolal vzpomínku na svého zesnulého spolužáka a vašeho učitele a kolegu, nýbrž abych vám zároveň přivedl na mysl to, že jazyk a řeč jsou nejen praktickým nástrojem, nýbrž něčím, co má mnohem více hodnot a funkcí, a že i jako nástroj není něčím externím, jako je třeba vůz nebo automobil, nýbrž že je uvnitř nás, že je nedílnou součástí vybavenosti každého lidského jedince a že člověk s ním – či lépe jím – prožívá celý svůj život, vnější i vnitřní, veřejný i soukromý, rozumový, citový i volní.

Onen rozhlasový poslech přinesl mi však ještě dvě další poučení. Je až ku podivu, že v období svého pobytu v Kostnici (bylo to od října 1414 do 6. července 1415) napsal Hus celkem 12 českých dopisů. To není jistě málo a prof. Daňhelka našel pro to podivuhodné vysvětlení: Co Husa k této korespondenci vedlo, byla potřeba mezilidské komunikace, sdělný styk s přáteli ve stále se zhoršující životní situaci, ve chvílích existenciální úzkosti, v pochybách a obavách, které prožíval, jak to probleskuje v některých pasážích dopisů, i toho posledního, z 6. července: „Psán list v čekání odsúzení na smrt v žaláři, v okovách, jež,

úfám, trpím pro boží zákon.“ Tedy lidská řeč jako životně nutný prostředek sdělování, či ještě lépe sdílení se.

Nasloucháte-li Husovým dopisům, překvapí vás, jak jsou tyto texty, napsané před více než půltisíciletím, docela dobře srozumitelné, a myslím, že nejen pro filology – a to je třetí poučení. Cítíme, že je to i náš jazyk a uvědomujeme si obdivuhodnou kontinuitu národní kultury – národním společenstvím po staletí vytvářené, dotvářené a přetvářené kulturní a duchovní hodnoty uložené v jazyce samém, v řeči, v textech. Jazyk má pro nás nejen hodnoty povahy instrumentální, ale má mnoho hodnot a funkcí dalších, „vyšších“ či „hlubších“. Jeví se nám, v historickém i synchronním pohledu, jako živoucí organismus (s aspekty a problémy ekonomickými, ekologickými a etologickými), neustále se vyvíjející, proměňující, narůstající i odumírající, sám sebe stále překračující, ale zároveň sám sebou zůstávající v povědomí svých nositelů. V jazyce jsou jakoby zapsány celé vnější i duchovní dějiny národa, jak to svou básnickou vizí v eseji Slovo, inspirované studiem Jungmannova Slovníku, vyjádřil Otokar Březina: „Korišť milionů získaná věky tají se v slově národa.“ „Všechna ponížení i viny národa, jeho rány i choroby, znamení vítězství nad věcmi této země i otroctví jeho zjevují se v jeho slově. A jenom nepřetržitou tvorbou, hrdinstvím a ctností bratrského množství milujícího může být uhájen jazyk národa v zápase duchů.“

Národní – či chcete-li, mateřský – jazyk představuje, řečeno s Durkheimem, společenské dědictví, které je předáváno z generace na generaci péčí rodičů a učitelů: „Z ruky do ruky / si stále podáváme / těžký klíč – / klíč od domova,“ zaznívá v jímavém závěru Otvírání studánek.

Jazyk nemá tedy, jak jsem už naznačil, jen jeden rozměr, je jevem mnohodimenzionálním. „Jazyk však není vnější doprovod. Je uložen hluboko v lidské mysli, je to bohatství paměti zděděné jedincem a kmenem, bdící svědomí, které připomíná a varuje. A řeč je příznačným rysem osobnosti, v dobrém i zlém, příznačným rysem domova, lidstva, privilegium šlechtictví lidského rodu. Jazyk je vrostlý do osobnosti, domova, národa, lidstva a samotného života tak neoddělitelně, že přicházíme někdy do pokušení ptát se, zda je jazyk jen pouhou reflexí všech těchto věcí, anebo prostě je všemi těmito věcmi – vlastním zárodečným klíčkem jejich růstu.“ A leckoho z vás možná překvapí, povím-li, že tato slova se čtou v úvodním odstavci Prolegomen k teorii jazyka Louise Hjelmsleva.

Zdalo by se, že moje úvahy a názory nejsou příliš blízké přístupu pražské funkčně-strukturní školy, k níž se hlásím. Ale hlubší studium a promyšlení některých prací této školy ukazuje, že přestože se ve své teorii spisovného jazyka proklamativně zaměřovala na instrumentální funkce jazyka, nebyly jí další (širší i hlubší) aspekty jazyka a řeči cizí, zejména některým z jejich představitelů, především Mathesiovi; ten přímo viděl podstatu funkčního přístupu ve „zlidštění“ problémů lingvistiky (srov. jeho stať Funkční lingvistika z r. 1929). Specifikum českého funkčního strukturalismu se projevilo dále v tom, že Mathesius a po něm Skalička rozšířili pole legitimních lingvistických zájmů i na promluvy (parole). A Roman Jakobson (můžeme ho považovat za „Čestného Čecha“ – vzpomeňte na krásná slova jeho Přípitku, otištěného před časem s velkým opožděním v Slově a slovesnosti) šel ještě dál, když na počátku své známé stati o brusičství z r. 1932 napsal: „Vedle individuální mluvy a vedle jazyka ... je podstatnou složkou řeči poměr kolektivu k vlastnímu jazyku.“ Dnes mluvíme (v duchu sociologickém) o postojích k jazyku, k jeho různým složkám a varietám i k promluvám, a zjišťujeme, že jejich soubory obsahují vedle složky instrumentální (či manipulativní) řadu postojů jiných, ať už rovněž racionálních, nebo mimoracionálních, nebo i neracionálních: postoje etické, emocionální, tradicionalistické aj., a že tyto soubory bývají vnitřně nekonzistentní, z hlediska jedince i celého společenství. Je ovšem žádoucí, aby lingvista tyto postoje zjišťoval, objektivně analyzoval a při své práci je bral plně do úvahy (ať už jsou jeho osobní postoje jakékoli).

Víme, že jazyk je integrální, neodmyslitelnou a nepostradatelnou součástí našeho života. Mohli bychom také říct, že svůj jazyk prožíváme. Toto prožívání jazyka je pojem, kterým obohatil soupravu základních pojmů lingvistiky významný člen Pražské školy Bohumil Trnka ve své významné stati (původně přednášce) Jazykozpyt a myšlenková struktura doby (SaS 1947/48, s. 79). Říká:

Mluvíme-li o systému, musíme si uvědomit, že tento pojem se nemůže obejít bez momentu, který nazývám v nedostatku lepšího termínu prožívání. „Expellas hominem logica, tamen usque recurret.“ Tento pojem zdá se být pro lingvistiku nepostradatelný. Teprve prožíváním stává se logicky strukturální mechanismus jazykový, namnoze velmi složitý, funkční totalitou... Nestejnými stupni prožití vznikají pásma různé hloubky, která mají také různý strukturální vývoj. Rozdíly v prožití je dán např. rozdíl ve vývoji dialektu a spisovného jazyka, rozdíl ve

vývoji slov domácích a cizích. Bez prožívání bychom si nemohli představit, jak by jeden jazykový systém mohl v různé míře působit na druhý, jak by mohl jeden přijímat některé rysy druhého jazyka jako záměrné cizosti, rozlišuje je strukturálně od pozadí žvlů domácích, nýbrž i jak by mohl považovati za žádoucí tyto rysy zcela asimilovat. Sám pojem funkce by byl nejasný bez tohoto momentu... Oba momenty musí být nutně ve vzájemném polárním vztahu, poněvadž jazyk bez prožívání by byl jen neměnným systémem relací zbavených možností vývoje, jazyk bez momentu hodnot logického řádu jen kupením neanalyzovatelných projevů zvukových.

A není bez významu, že v současné lingvistice se jev prožívání nyní tematizuje a rozpracovává pod anglickým termínem „involvement (with/in language)“. Jako by se i zde ozývala Mathesiova charakteristika funkčního přístupu k jazyku: Ten „chápe jazyk jako něco živého, cítí za slovy mluvčího nebo pisatele, z jejichž úmyslu slova ta vyplynula, a uvědomuje si, že ... byla ta slova mířena na posluchače nebo čtenáře“ (c. d.).

Ptáte se možná, proč o těchto věcech obšírněji hovořím na konferenci o jazykové kultuře češtiny. Domnívám se totiž, že tyto jevy tvoří základ či podklad, na němž stojí a z něhož vyrůstá jazyková kultura, a že by jakékoli činnosti lingvistů v oblasti péče o kulturu jazyka a dorozumívání měly brát vážně a důsledně v úvahu všechny hodnoty, které dané společenství ve svém jazyce spatřuje, a všechny postoje, které nositelé jazyka k němu zaujímají. Lingvisté by si měli stále uvědomovat, že lidé svůj jazyk prožívají – to je fakt základní povahy, který by měl stát jak na počátku úvah při našem hodnocení a našich řešeních, tak při perspektivách realizace našich záměrů a doporučení.

Má-li jazyk pro jedince a společnost všechny ty hodnoty, o nichž tu byla řeč, pak se neubráníme – jako jeho nositelé i jako jazykovědní odborníci – pocitu odpovědnosti za jeho kvalitu a osudy. A proto mne – a možná i leckoho z vás – zamrazilo, když jsem četl v knížce Čeština bez příkras, že „legenda o vlastenecké povinnosti pečovat o jazyk způsobila mnoho zlého“ (Sgall – Hronek, 1992, s. 97). Nejde přece o plané vlastenectví, ale o etickou povinnost každého z nás uchovávat a dále rozvíjet generacemi vytvořené kladné hodnoty, jazykové stejně jako jiné. Bohatý a tvořivý proud historického vývoje našeho spisovného jazyka se všemi svými peripetiemi se odráží v jeho dnešním stavu, tj. v onom opravdu širokém spektru několikanásobně stylisticky rozrůzněných a jemně odstíněných výrazových prostředků a postupů. Nejde

o nežádoucí „příkrasy“, jak se to jeví při necitlivém nivelizujícím přístupu, nýbrž o skutečné „krásy“, chcete-li, které můžeme spíše obdivovat a které bychom měli hlavně tvořivě užívat. Jazyk není ovšem dokonalý, má svá slabá místa. Ale který lidský výtvar je nemá? Tím spíše však vyžaduje naši pečlivou pozornost.

2. Úloha jazyka v dějinách národního společenství je nepochybně významná, zvláště u národů menších. Jeho působení je přímé i nepřímé (jde např. o postoje a názory jeho nositelů na jazyk, o hodnoty, které mu připisují – například pro některé má sílu inspirativní, pro jiné deprimující). Pokud jde o češtinu, stačí připomenout období husovské a dobu národního obrození. V obrození sehrálo významnou úlohu vědomí toho, že v minulosti byly doby, v nichž český jazyk patřil mezi nikoli malé jazyky Evropy. Vždyť čeština stará a humanistická byla jazyk značně vypracovaný, všestranně se uplatňující v kultuře i veřejném životě, a v období 14. až 16. století její užívání a vliv překračovaly hranice českého národního společenství a docházelo k její expanzi do okolního světa (řeceno termínem Havránkovým ze sborníku *Co daly naše země Evropě a lidstvu z r. 1939*, redigovaném V. Mathesiem).

Postoje k jazyku nebývají ovšem v celém daném společenství jednotné. Jak jsme před časem podrobněji doložili se Světlou Čmejrkovou (v přednášce otištěné ve *Slově a slovesnosti* 1993), i v národním obrození existovaly a byly vyjadřovány názory motivované ekonomicky, instrumentálně, které pochybovaly o užitečnosti restituce češtiny jako spisovného jazyka. A obdobné hlasy (byť poněkud jinak motivované) se ozvaly tu a tam i později, ba nedávno (jde zejména o H. G. Schauera, M. Kunderu a Podivenu).

3.1 Dostávám se k poslednímu bodu své přednášky, k češtině dnešní a zítřejší. Ve svém starším referátu *Pojem spisovného jazyka v dnešních společenských podmínkách* (otištěném r. 1987 ve sb. *Dynamika současné češtiny z hlediska lingvistické teorie a školské praxe*) jsem uvedl, že vývoj spisovného jazyka bývá v jistých obdobích ovládnán funkčně motivovanou tendencí unifikací, jindy zase diferenciací, popř. oběma zároveň (v jistých proporcích); proti tendencím stabilizačním a izolačním stojí tendence inovační a univerzalizační atp. Současnou situaci spisovné češtiny jsem pak povšechně charakterizoval dvěma dynamickými momenty:

První z nich je nezbytná a stále výraznější **funkčněstylistická rozrůzněnost (specifikace)** spisovného vyjadřování. Tato diferenční specifikace jde jednak do velké hloubky detailu, jednak vykazuje značnou šíři rozpětí. Požadavky kladené na toto vyjadřování („languages for special purposes“ se dnes říká, ale my o nich víme už z pražské funkční stylistiky) bývají značně různorodé, někdy až protikladné, vznikají nové druhy (žánry, typy) textů, leckdy zcela nové, „neklasické“ (v důsledku technického rozvoje). To vše vede vlastně nakonec k jistému „rozměňování“ či „decentralizaci“ spisovného jazyka.

Druhým klíčovým momentem je specificky česká forma „diglosie“; jde o důsledek toho, že spisovná čeština v podstatě neplní funkci dorozumivacího prostředku v běžných komunikativních situacích (řeceno velmi obecně). Jde zejména a především o vyrovnávání rozdílů formálně morfologických a hláskových (v této souvislosti se obvykle pracuje s pojmem a termínem „obecná čeština“, ten však potřebuje hlubší analýzu a revizi, jak ostatně upozornil už Havránek, *Slovo a slovesnost*, 1961, s. 99). Jde vlastně jen o jistý soubor paradigmatických tvarů a hláskových korespondencí, který má také svůj vývoj.

Dnes, po několika převratných letech, musíme přidat další klíčový moment: **změněnou situaci češtiny** co do jejího **vztahu k jiným jazykům** a její postavení – jakožto jazyka malého národa – **uprostřed evropské komunity**.

„Otevření se světu“ po listopadu 1989 postavilo češtinu do rozporuplné situace dnešního světa. Prožíváme období lidských dějin, kdy hospodářské, technické i intelektuální podmínky a okolnosti společenského života vedou k nebyvale širokým a poměrně snadným kontaktům mezi národy, a tedy i mezi jazyky, přičemž se stále tíživěji pocítují nepřijemné, ba neblahé důsledky jazykově roztržitého světa, mezijazykových bariér. Dochází k vzájemnému (ale častěji jednostrannému) ovlivňování, a tím i k sblížení, probíhajícímu víceméně spontánně v různých oblastech a rovinách života, ba uvažuje se i o záměrných zásazích, které by výměnu, informací zprostředkovaných jazykem (především ve styku odborném) usnadnily. Jak vzdálený zdá se nám dnes Herderův ideál co největší jazykové rozrůzněnosti lidstva – místo něho nastupuje potřeba několika „jazyků širší komunikace“. Nejde tu o to, nějakému společenství jeho jazyk brát a vnucovat mu jiný – to bychom museli pokládat s Masarykem za „barbarství bezduchého materialismu a politického mechanismu“ (*Česká otázka*, s. 60). Jde spíše o složitý, leckdy

obtížný a bolestivý proces přijímání cizojazyčných prvků, jejich adaptaci při zapojování do struktury češtiny a na druhé straně i o adaptaci této struktury samé. Jde o procesy, které mají celosvětový charakter: ve své obecnosti probíhají dnes i v ostatních jazycích, a to nejen těch přijímajících, ale i dávajících. Jde vlastně o jazykovou složku toho, co Masaryk vyjádřil slovy: „Národnost a mezinárodnost se nevyklučují, ale vyvažují se. Národové nejsou ohrožováni mezinárodností, nýbrž druhými nacionalismy“ (Hovory s T. G. Masarykem, s. 308).

Nejvýraznějším rysem pohybu v současné češtině (a zřejmě i v dalších jazycích) je masivní vliv **angličtiny** (především americké), a to jak na všech rovinách jazykové stavby, tak v různých komunikačních okruzích – ve sféře spisovné i ve sférách druhých. V celém tomto složitém a málo kontrolovaném (či kontrolovatelném) procesu hraje důležitou – leč neblahou – roli malá znalost cizích jazyků v české společnosti. Je to jistě do značné míry následek izolace, v níž jsme posledních padesát let žili; ale patrně ani školství a celkové zájmy a postoje Čechů v období mezi válkami tu nejsou bez viny. Následkem toho dnešní česká společnost zvládá novou situaci s obtížemi a s mnoha zbytečnými nedostatky. Jde v podstatě o to, že nové výrazy se sice horlivě přijímají, ale jejich výslovnost, pravopis i přesný význam jsou pro jejich uživatele věcí jen nedostatečně známou; prostě řečeno, jde o přejímání a užívání často hodně povrchní. Projevuje se tu jistá spontánní nenasycenost, hlad po poznání nebo získání dosud víceméně odpiraných jevů západní civilizace, spojených především s anglickou terminologií a frazeologií, ale zároveň asi i o nešťastný český sklon „napodobovat cizinu a modlářsky se jí obdivovat“ (Bolzano). (Bylo by zajímavé seznámit se podrobněji s analogickou situací u jiných menších jazykových společenství. Ze zkušenosti vím, že např. v Rakousku není vliv angličtiny tak rozsáhlý.)

Nemohu se zde zabývat danými jevy podrobněji a soustředím se jen na jeden problém, totiž **užívání češtiny ve vědě**.

3.2 Vědecké poznání je svou podstatou nadnárodní, a je tedy přirozené, že vědci se snaží prezentovat své poznatky a myšlenky v nějakém „jazyce širší komunikace“. Tohle však vystihl už Bolzano ve své utopii O nejlepší státě, když napsal, že jedním z předmětů základní školy, v nichž měl každý muž a každá žena nabýt vzdělání, má být též „správné vyjadřování v jazyce mateřském, vedle toho však i jiný jazyk, a to ten, který by byl dorozumivacím prostředkem ve styku různých národů

(asi tak, jako měla být kdysi latina)“, a poznamenává: „Tímto jazykem by se psalo vše, co by měli vzdělanci po celém světě číst.“ Není sporu o tom, že tímto jazykem se stále více stává angličtina (především americká), i když nositelé dalších několika „velkých“ jazyků nesoudí, že by měli zcela vyklidit pole.

Jakou perspektivu má čeština jako jazyk vědy? Není to otázka znevazující ani zbytečná. Skeptické názory na úlohu češtiny v naší vědecké produkci se tu a tam ozývají. Důvodem k této skepsi není ovšem nedostatečná propracovanost nebo pružnost či tvořivost češtiny – jde o důvody spíše rázu praktického, mezinárodně komunikačního, jak už jsme se zmínili. Chceme-li, aby se naše vědecké objevy, poznatky, zjištění nebo jiné důležité informace dostaly do světa, je třeba publikovat je ve světovém jazyce (čímž se myslí především angličtina). A musíme přiznat, že na tomhle tvrzení je jistě hodně pravdy. Jenže je to přece jen pohled jednostranný; ve hře je více okolností, které je třeba respektovat.

Zaprvé, zdaleka ne všechna u nás učiněná vědecká zjištění jsou natolik významná, že by jejich zveřejněním v češtině a v připojeném cizojazyčném shrnutí byla snad naše vědecká pověst ve světě vážným způsobem ochuzena. Vždyť publikovat potřebují též začínající pracovníci a vůbec nepochybně vzniká mnoho dobrých, standardních prací a stěží si lze představit, že by je bylo možno umístit v cizojazyčných časopisech.

Všichni dobře víme, že se vědečtí pracovníci potřebují nejprve naučit své poznatky náležitě uspořádat a vhodnou formou prezentovat. Ovšem tuto dovednost si lze osvojit především v jazyce mateřském. Zkušenost nás však poučuje, že to nebývá věc snadná ani samozřejmá. A ten, kdo to nesvede po česku, sotva to bude lépe umět po anglicku: Oficiální návrh, který se před delším časem objevil (a doufejme zapadl), aby maturita na gymnáziích neobsahovala zkoušku z českého jazyka, se jeví jako nedomyšlený a nebezpečný. Naopak, bylo by zapotřebí učit studenty formulačním dovednostem i na vysokých školách (tady bychom plným právem mohli hledat poučení v zahraničí – srov. disciplínu „academic writing“).

Dodejme, že není tajemstvím, že dobrá aktivní znalost angličtiny není u našich vědců bohužel dosud běžným jevem. Nenajde se, pokud vím, mnoho těch, kteří se obejdou bez jazykové revize svých vlastních anglických textů (a rodilí mluvčí mívají s takovou revizí leckdy svízelnou práci), a hodně je těch, kteří píšou své práce česky a dávají si je pře-

kládat. – Je třeba si uvědomit, že nejde snad jen o znalost odborných termínů (v tom nebývá hlavní nesnáze); o něco horší je to s gramatikou (např. s pořádkem slov) a nejobtížnější je specifický způsob výstavby anglických textů, přístup k podání látky. Ten ovládají, obávám se, jen nemnozí z nás, a přitom právě na něm do značné míry závisí „anglickost“ a dobrá srozumitelnost. Dříve tedy než svou mateřštinu zavrhneme, měli bychom se naučit anglicky.

Jako druhou věc je třeba vzít do úvahy to, že mezi texty přísně vědeckými (které by měly být jen v angličtině) a texty na úrovních nižších neexistuje zřetelná hranice, naopak je mezi nimi podstatná vzájemná závislost. Vždyť výuka na školách středních i vysokých je takřka výlučně v češtině, stejně jako zkoušky; a také učebnice budou nepochybně české. Kdyby vědci přestali rozvíjet vyjadřování v češtině, vznikl by velmi nežádoucí a obtížně překlenutelný předěl a mezera. Opravdu si nedovedu představit nějaký rozumný národní kolektiv, který by chtěl spáchat takovouto „amputaci“ na svém vlastním jazyce, zřít se jeho užívání v jedné z jeho nejvýznamnějších společenských funkcí. (A to ještě nechávám stranou zřetel k naší jazykové tradici, označovaný některými přírodními vědci depreciativně jako nostalgický „vědecký folklor“.)

Problém, který jsem tu načrtl, není ovšem jen náš a trápí i národy a jazyky „větší a velké“. Tak např. známý německý sociolinguista Ulrich Ammon se nad touto skutečností zamýšlí v stati *Deutsch als Publikationssprache der Wissenschaft: zum Umfang seiner Verwendung im Vergleich mit anderen Sprachen* (1988). Článek obsahuje zajímavá srovnávací statistická zjištění (nejen stoupající značnou převahu angličtiny ve všech vědních oborech, ale i vzestupnou tendenci u japonštiny a čínštiny). U němčiny pak zdůrazňuje její významné mezinárodní postavení v rámci Evropy. A s touto snahou uplatňovat němčinu (a podobně u Francouzů francouzštinu) se běžně dnes setkáváme na mezinárodních konferencích, v časopisech a sbornících. Podobně je tomu i v dalších zemích (např. v Itálii), především v oblasti věd společenských a humanitních.

Ať tak či onak, budoucí osudy evropských jazyků s výjimkou angličtiny (přičemž ona nadnárodní, „celosvětová“ angličtina vědy, politiky, obchodu atp. není totožná s tou angličtinou /či angličtinami/, která je mateřským jazykem Angličanů atd., jak bylo před časem bystře poznamenáno) –, tedy tyto budoucí osudy jazyků představují závažný problém. Svědčí o tom i řada článků v mezinárodních časopisech a sborní-

cích, zejména pak sborníček *Linguistic Unity and Linguistic Diversity in Europe* (1991), navazující na konferenci s aktuálním tématem *A Language Policy for the European Community*. Stať Haralda Weinricha „*Ökonomie und Ökologie in der Sprache*“ upozorňuje přitom na to, že snaha převést světovou komunikaci na jeden jazyk jeví se sice jako velmi ekonomická, nikoli však ekologická, a varuje před převrácením evropského kontinentu v prostor monoglotický, a tedy monokulturní. Co by pak bylo na tomto kontinentu ještě zajímavé? ptá se, a soudí, že k zachování jazykové a kulturní plurality Evropy není třeba nic jiného než věnovat pozornost a čas jazyku a kultuře jiných národů. – Významné je i to, že vizi multilinguální politiky a vzájemného kulturního obohacování formuloval i známý americký sociolinguista Joshua Fishman s důrazem na to, že tyto kulturní hodnoty různých národů a jazyků jsou navýsost potřebné právě dnes: „uprostřed temnot techniky a zmechanizovaného, znečitlivělého světa,“ píše doslova.

4. A tak se okruh mých výkladů uzavírá návratem k přesvědčení o nesmírné kulturní a obecně lidské hodnotě jednotlivých jazyků. Ze slov zastánců multilingualismu, či chcete-li, mnohojazyčnosti světové kultury se ozývají myšlenky Herderovy, které stály také u kolébky našeho národního obrození, i koncepce Bolzanova. A ozývají se i v básnické vizi Otokara Březiny, již (ve zkráceném znění) své úvahy ukončím:

Nastane doba, kdy radující se ze své odlišnosti, budou se národově milovat i v různosti jazyků budou poznávat i muka i štěstí duchů usilujících proniknouti v tajemství této země. Neboť jazyk každého národa má zvláštní, jen jemu vlastní citlivost. Tak slovo každého národa z jiných míst ozařuje duchovní zemi. Teprve v souboru veškerého lidského slova na zemi zjevuje se lidský život v celé své tragické kráse.

(1995)